

Рекомендовано Науково-методичною радою Східно-Європейського Інституту
Психології (Україна - Франція). Протокол № 1 від 20 січня 2020 року

Видання здійснене за сприяння Міжнародної Експертної Агенції "Консалтинг і
Тренінг" та Східно-Європейського Інституту Психології (Україна - Франція)

Редакційна колегія випуску:

Кремень В.Г., Савченко О.Я., Маноха І.П., Генрик Собчук (Польща), Вашуленко М.С.,
Бех І.Д., Виговська О.І., Анджей Мірські (Польща), Марія Гренвальд (Польща),
Габріеле Сімончіні (Італія), Рубцов В.В., Гусева О.П., Серова О.Є.,
Ляшенко О.І., Коцур В.П., Марцинковська Т.Д.

Відповідальний редактор випуску:

доктор психологічних наук, професор Маноха І.П.

**Всеукраїнський науково-практичний журнал "Директор школи, ліцею, гімназії" –
Спеціальний тематичний випуск "Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні
читання". – № 2. – Кн. 2. – Том II (25). – К.: – Гнозис, 2019-2020. – 316 с.**

**All Ukrainian Scientific-Practical Magazine "Principal of School Liceum Gymnasium" –
Special Thematic Issue "International Chelpanov's Psycho-Educational Reading". – № 2. – Book
2. – Volume II (25). – К.: Gnosis, 2019-2020. – 316 p.**

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ №20652-10472 ПР від 31.03.2014 року.

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з педагогічних,
психологічних та філософських наук Наказом МОН України від 06.11.2014 № 1279.

Збірник включено до Міжнародних науко-метричних баз: Google Scholar, Наукова
періодика України (Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського).

У тематичному випуску вміщені наукові статті фахівців різних сфер гуманітарного
знання. Представлені історичні аспекти становлення психології як самостійної науки та
роль Г.І. Челпанова у цьому процесі наприкінці XIX - на початку XX століть. Здійснений
огляд новітньої педагогіки як технології плекання довшеної особистості. Психологія
XXI століття представлена у сукупності її здобутків та перспектив, теоретичних пошуків
та емпіричних надбань. Філософія людини, суспільства і культури постала у контексті
найбільш актуальних проблем, що визначаються як змістові виміри третього тисячоліття.
Ще один актуальний тематичний напрям вміщених у збірнику матеріалів - психологічні,
педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів вищої освіти
в Україні.

Для фахівців-освітян, педагогів, психологів, філософів, науковців, дослідників
психолого-педагогічних та управлінських проблем розвитку освітньої справи в Україні
та за її межами.

ISSN 2309-7744

- © Всеукраїнський центр ім. М. Пирогова,
2019-2020 р.
- © Східно-Європейський Інститут Психології
(Україна - Франція), 2019-2020 р.
- © Міжнародна Експертна Агенція "
Консалтинг і Тренінг, 2019-2020 р.
- © Видавництво "Гнозис", 2019-2020 р.

ТЕМАТИЧНИЙ ВИПУСК

**МІЖНАРОДНІ ЧЕЛПАНІВСЬКІ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ
ЧИТАННЯ**

Вип. 2, Том II (25), 2019-2020 рр.

МАКСИМЧУК М.О.,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри
спеціальної та інклюзивної освіти,
Інститут людини Київського
університету імені Бориса
Грінченка,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК НАВИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПІДЛІТКІВ З РАС: ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРУПОВИХ ІНТЕРВЕНЦІЙ

Development of social skills in adolescents with ASD: factors of effectiveness of group interventions. This article is devoted to the problem of efficiency of group interventions for adolescents with ASD. The factors of efficiency of social skills groups for adolescents with ASD are analyzed, the thematic plan for social skills group is offered and the structure of a single session is given.

Key words: autism spectrum disorder, social skills, group therapy.

Розвиток навиків соціальної взаємодії у підлітків з РАС: чинники ефективності групових інтервенцій. Дана стаття присвячена дослідженню особливостей організації групових інтервенцій для підлітків з РАС. Проаналізовано чинники ефективності групової терапії з розвитку соціальної взаємодії підлітків з РАС, а також запропоновано тематичний план роботи такої групи та подана орієнтовна структура одиничного заняття.

Ключові слова: розлади аутистичного спектра, навички соціальної взаємодії, групова терапія.

Развитие навыков социального взаимодействия у подростков с РАС: факторы эффективности групповых интервенций. Данная статья посвящена исследованию особенностей организации групповых интервенций для подростков с РАС. Проанализированы факторы эффективности групповой терапии по развитию социального взаимодействия подростков с РАС, а также предложено тематический план работы такой группы и представлена ориентировочная структура единичного занятия.

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра, навыки социального взаимодействия, групповая терапия.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Розлади аутистичного спектра (РАС) належать до діагностичної категорії загальних розладів психологічного розвитку (F 84.0 – F 84.9) за МКХ-10, і характеризуються тріадою порушень у сферах уяви, комунікації та соціалізації [2, с. 408-449]. Відповідно до медичного довідника DSM-V, стійкий дефіцит у сфері соціальної комунікації та соціальної взаємодії залежно від контексту (що проявляється трьома симптомами: проблеми соціальної ініціативності та емоційної взаємодії; дефіцит невербальної комунікації; нестача усвідомлення та розуміння соціального контексту та людських стосунків) є одним із чотирьох критеріїв, необхідних і достатніх для постановки діагнозу розладів аутистичного спектра [9].

Розлади аутистичного спектра належать до діагностичної категорії розладів розвитку і виявляються в ранньому віці, однак даний діагноз залишається актуальним і надалі, у підлітковому, юнацькому, дорослому віці – впродовж всього життя особи з РАС [15]. За даними М. Seltzer, Р. Shattuck, L. Abbeduto соціальний дефіцит при аутизмі є постійним компонентом поведінки в підлітковому і зрілому віці, однак невідомо, чи залежить більш низький рівень соціальної взаємодії дорослих з РАС від відсутності мотивації для дружби або відсутності на-

вичок, необхідних для формування і підтримувати бажаних соціальних відносин [15].

Велика кількість робіт присвячена дослідженню особливостей комунікації та соціальної взаємодії осіб з розладами аутистичного спектра [10]. Однак розроблення ефективних програм формування навичок соціальної взаємодії та соціальної комунікації у підлітків з РАС залишається відкритим та актуальним питанням теорії та практики психолого-педагогічного супроводу осіб з РАС.

Мета даної статті полягає в аналізі чинників ефективності групових інтервенцій, спрямованих на формування і вдосконалення навичок соціальної взаємодії у підлітків з РАС.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік, період статевого дозрівання є найбільш критичним для осіб з РАС, оскільки тут можливі як суттєві покращення, так і невпинна регресія до більш низького рівня психічного розвитку [3]. Сутнісні характеристики даного розладу значним чином впливають на якість та кількість соціальних контактів осіб з РАС, надаючи їх поведінці дивного, а іноді неприйняттого вигляду [1; 10].

Підлітковий вік – критичний період розвитку особистості, під час якого відбуваються зміни системи цінностей і уявлень про навколишній світ і самого себе. За визначенням Д. Ельконіна провідною діяльністю підліткового

віку є інтимно-особистісне спілкування, змістом якого виступає встановлення близьких відносин з партнером, пізнання партнера і самопізнання [7]. Інтервенції, що базуються на групових формах роботи, передбачають міжособистісну взаємодію, безпосередню комунікацію між учасниками групи та зворотній зв'язок [18]. Відповідно, групова форма психолого-педагогічного супроводу підлітків з РАС створює передумови оволодіння провідною діяльністю підліткового віку.

Дане дослідження проводилось у 2015-2017 роках. Було обстежено 43 особи з розладами аутистичного спектра (жіночої статі 6 осіб, чоловічої – 37 осіб) віком від 11 до 19 років, а також 66 осіб без порушень психічного розвитку, що входили до контрольної групи (жіночої статі 21 особа, чоловічої – 45 осіб) віком від 10 до 18 років. З метою виявлення актуального рівня сформованості навичок соціальної комунікації та соціальної взаємодії було застосовано «Соціально-комунікативний опитувальник», розроблений М. Rutter, А. Bailey, С. Lord та адаптований під керівництвом О. Моховикова, О. Донець, Є. Давидової, О. Сорокіна [14]. Опитувальник призначений для заповнення батьками чи вихователями осіб з РАС.

Дані таблиці 1 засвідчують, що наявна значима різниця ($p < 0,001$) у показниках «Соціально-комунікативного опитувальника» між групою підлітків з РАС та їх однолітками без порушень психічного розвитку. Середні показники за «Соціально-комунікативним опитувальником» серед групи підлітків з РАС сягають 15,9, що свідчить про високу ступінь дефіциту у сфері соціальної взаємодії та комунікації. Середні показники серед групи підлітків без порушень психічного розвитку сягають 4,8, що вказує на низький рівень вираженості дефіциту соціальної взаємодії та комунікації.

Отримані результати підтверджують дані досліджень, що засвідчують значну відмінність у ступені сформованості соціальної комунікації та соціальної взаємодії серед осіб з РАС та їх однолітків без порушень психічного розвитку, як у молодшому, так і в підлітковому і дорослому віці [16; 15].

Дефіцит навичок соціальної взаємодії є важливою мішенню психолого-педагогічних впливів. З метою їх розвитку і вдосконалення серед осіб з РАС часто застосовують інтервенції, засновані на групових формах роботи [13].

Механізм роботи групової терапії, було описано І. Яломом, він включає в

Таблиця 1. Порівняння показників «Соціально-комунікативного опитувальника» у групи підлітків з РАС та групи підлітків без порушень психічного розвитку

Групи порівняння	Показник «Соціально-комунікативного опитувальника»			Т-критерій	Значимість
	Мінімальне значення	Максимальне значення	Середнє значення		
Підлітки з РАС	7	24	15,9	10,224	0,000
Підлітки без порушень розвитку	0	7	4,8		

себе такі фактори:

- спостереження за іншими учасниками – дає можливість бачити широкий спектр поведінкових та емоційних реакцій, та дозволяє безпечно експериментувати з різною поведінкою та бачити реакцію інших людей;
- універсальність групи дозволяє учасникам побачити, що вони схожі між собою за своїми переживаннями, думками;
- згуртованість групи – дає підтримку кожному учаснику;
- надія на зміни;
- альтруїзм виражається у розумінні цінності кожного учасника;
- досвід інших учасників або поради дають інформаційну підтримку;
- спілкування – дає можливість для розвитку комунікативних навичок;
- імітація поведінки інших учасників – розширює репертуар дій кожного з них;
- група – створює безпечне середовище для емоційної розрядки [6].

Зміст, стратегія роботи та форми діяльності таких групових інтервенцій, можуть варіюватись, однак наразі кількість досліджень ефективності групової терапії, спрямованої на розвиток навичок соціальної взаємодії в осіб з РАС, є досить обмеженою [18].

Проаналізувавши дані попередніх досліджень, було виявлено нижчеописані чинники ефективності групової терапії в розвитку соціальної взаємодії підлітків з РАС.

1. Орієнтація на знання та навички соціальної взаємодії. Дослідження вказують на високу ефективність програм розвитку навичок соціальної взаємодії, заснованих на принципах

когнітивно-поведінкової терапії [8]. Відповідно, такі програми включають в себе: структуровану інформацію з конкретної навички соціальної взаємодії, моделювання цієї навички, рольову гру з репетицією / практикою модельованої навички, обговорення та зворотній зв'язок від інших учасників групи [12]. Тобто кожна зустріч групи розвитку навичок соціальної взаємодії є тематичною: вона має включати як практичне відпрацювання конкретної навички, так і інформативну складову, присвячену цій навичці.

2. Залучення батьків та вчителів. Дослідження групи вчених під керівництвом N. Olsson виявило, що залучення батьків/вчителів підлітків з РАС сприяє більш тривалому ефекту від групових занять [11]. Відповідно, ефективною буде програма групи розвитку навичок соціальної взаємодії, що включатиме в себе паралельні групові чи індивідуальні заняття з батьками/вчителями підлітків з РАС. Такі заняття можуть нести психоосвітній зміст, а також мати терапевтичний ефект, зокрема, зниження тривоги батьків та покращення їх психоемоційного стану.

3. Опора на принципи соціально-го навчіння та індивідуальний підхід. Дослідження V. Dekker виявило значний тривалий ефект групових інтервенцій, спрямованих на розвиток соціальної взаємодії підлітків з РАС [8]. Дана програма передбачала здійснення аналізу поведінки кожного учасника та визначення позитивної соціальної поведінки, і створювала умови для прояву такої позитивної поведінки; при цьому прояви негативної поведінки ігнорувались, одночасно підкріплюючи альтернативну або позитивну поведінку [8]. Відповідно, група розвитку соціальної взаємодії передбачає значну підготовчу роботу,

орієнтовану на детальний аналіз поведінки та визначення бажаної поведінки для кожного учасника.

4. Врахування сенсорних потреб учасників з РАС. Оскільки в осіб з РАС часто виявляється дисфункціональність сенсорних систем, що виражається у підвищеній або зниженій чутливості, при розробці програми інтервенції необхідно враховувати особливості їх сенсорного профілю [5]. Т. Скрипник наголошує на етапності психолого-педагогічної допомоги дітям з РАС, початковим етапом якої постає відчуття себе як фізичного тіла, що дозволяє перехід до наступних етапів оволодіння рухами свого тіла, розвитку вищих психічних функцій, навичок соціальної взаємодії та комунікації, і саморегуляції [4]. Відповідно, група розвитку навичок соціальної взаємодії з необхідністю має бути насичена активностями, що задовольняють сенсорні потреби підлітків з РАС, зокрема, іграми та вправами, що стимулюють глибинну пропріоцептивну чутливість, створюючи передумови для ефективного засвоєння подальшої інформації.

5. Залучення ко-терапевта. У дослідженні Sh. Vaisvaser було підкреслено роль ко-терапії у групах розвитку навичок соціальної взаємодії осіб з РАС. Наявність пари терапевтів, ведучих групи, дозволяє учасникам з РАС спостерігати не тільки за поведінкою однолітків, але і за моделями взаємодії двох дорослих осіб, що також розширює поведінковий репертуар підлітків з РАС [17].

6. Достатня тривалість групових занять. Відповідно до даних досліджень, що підтвердили ефективність групи розвитку навичок соціальної взаємодії, мінімальна тривалість занять – 3 місяці, однак зі збільшенням тривалості роботи групи, зростає три-

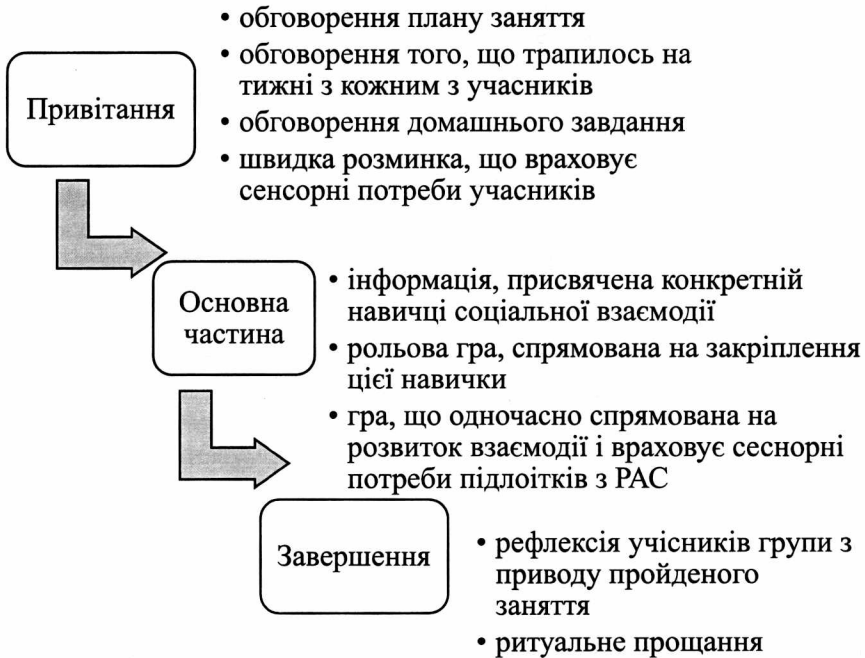
валість позитивного ефекту [18]. Відповідно, помітні позитивні зміни у соціальному функціонуванні підлітків з РАС закріпляться на більш тривалий час, якщо групова робота буде розрахована на 3-6 місяців і більше.

7. Структурованість процесу групової терапії. Дослідники повідомляють про таку структуру занять групи розвитку соціальної взаємодії: перші заняття (протягом першого місяця) спрямовані на формування почуття безпеки і довіри в групі, подальші заняття можуть бути тематичними, присвячені формуванню окремих навичок соціальної взаємодії; тривалість кожного заняття 90 хвилин [12]. Така послідовність не суперечить загальним уявленням про етапи розвитку групи під час групової психотерапії [6]:

- перший етап: орієнтація (мета цього етапу: сформувати безпечну атмосферу всередині групи, знайомство, встановлення правил);
- другий етап: міжособистісна взаємодія (мета цього етапу: активна міжособистісна взаємодія, формування симпатій/антипатій, вирішення конфліктних ситуацій);
- третій етап: згуртованість групи (мета цього етапу: розвиток співпраці, взаємодія всіх учасників заради спільної мети);
- четвертий етап: зрілість групи (мета цього етапу: усвідомлення змін, рефлексія, завершення групи)

Враховуючи вищесказане, у даній статті пропонується така структурна організація групи розвитку соціальної взаємодії у підлітків з РАС:

- тривалість кожного заняття – 90 хвилин; тривалість роботи групи – 6 місяців;
- перший місяць – заняття спря-

Рис. 1. Структура заняття групи розвитку навичок соціальної взаємодії у підлітків з РАС

мовані на розвиток атмосфери безпеки і довіри в групі;

- другий, третій місяць – заняття спрямовані на розвиток парної комунікації, міжособистісної взаємодії, діалогічного спілкування;
- четвертий, п'ятий місяць – заняття присвячені груповій взаємодії, формуванню навичок співпраці, співчуття, співпереживання;
- шостий місяць – заняття присвячені рефлексії та усвідомленню змін власного «Я» та змін, які сталися з іншими учасниками групи.

Тематично, заняття пропонується будувати, враховуючи систему SMART-цілей. Тобто кожне заняття може бути присвячене конкретній навичці соціальної взаємодії: наприклад, як просити когось про щось, як реагу-

вати на образи тощо.

Структура організації окремого заняття представлена на Рис. 1.

Варто зазначити, що існує певне обмеження при організації групи розвитку навичок соціальної взаємодії: рівень розумового розвитку учасників не повинен бути нижче 70 балів IQ [12; 18].

Висновки

Труднощі соціальної комунікації та взаємодії – один із ключових проявів розладів аутистичного спектра, який впливає на всі сфери життя особи з РАС. Вірно оцінити соціальний контекст, проінтерпретувати невербальну поведінку іншої людини, побудувати доцільний діалог, сформувати уявлення про наміри іншої людини – це щоденні виклики життя особи з РАС. Дане дослідження також підтвердило, що підлітки з РАС мають значимо вищий рівень труднощів у сфері

соціальної взаємодії та комунікації, у порівнянні з їх однолітками без порушень психічного розвитку.

Велика увага приділяється розробці програм розвитку соціальної взаємодії для осіб з РАС, однак не всі вони виявляються ефективними. У даному дослідженні було проаналізовано досвід організації групових інтервенцій, спрямованих на розвиток соціальної взаємодії та комунікації підлітків, що мають науково підтверджену ефективність. Проаналізувавши сучасні дослідження, було виявлено такі чинники, ефективності груп розвитку навичок соціальної взаємодії:

- орієнтація на знання та навички соціальної взаємодії;
- залучення батьків та вчителів;
- опора на принципи соціального навчання та індивідуальний підхід;
- врахування сенсорних потреб учасників з РАС;
- залучення ко-терапевта;
- достатня тривалість групових занять;

- структурованість процесу групової терапії.

Було запропоновано структуру організації окремого заняття, що має тривалість 90 хвилин та складається з 3 тематичних блоків: привітання, основна частина, завершення. Тематичний план групи розвитку навичок соціальної взаємодії у підлітків з РАС, розрахований на групу, тривалістю 6 місяців, може включати такі блоки: формування атмосфери довіри (1 місяць), формування парної взаємодії (2-3 місяці), формування групової взаємодії та співпраці (4-5 місяці), рефлексія та усвідомлення змін власного «Я» (6 місяць).

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення програми групи розвитку навичок соціальної взаємодії у підлітків з РАС та пошук методичного наповнення кожного окремого заняття, а також присвячені аналізу ефективності запропонованої програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурлачук Л.Ф., Дубовик М.А. Типология проявлений сексуальности подростков с расстройствами аутистического спектра // Пензенский психологический вестник. 2017. №2(9). С.110-125. doi: 10.17689/psy-2017.2.10
2. Карманное руководство к МКБ-10. Классификация психических и поведенческих расстройств с глоссарием и исследовательскими диагностическими критериями / Сост. Дж. Э. Купер; Под ред. Дж. Э. Купера; Пер. с англ. Д. Полтавца. Киев: Сфера, 2000. С. 408-449.
3. Коэн Ш. Как жить с аутизмом. Москва: Институт Общегуманитарных Исследований. 2008. 204 с.
4. Скрипник Т. В. Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом // Особлива дитина: навчання і виховання. 2017. № 80 (4). с. 24-31.
5. Як Э., Паула А., Ширли С. Строим мостики с помощью сенсорной интеграции. Терапия детей с аутизмом и другими первазивными расстройствами развития. Белая Церковь: Белоцерковская книжная фабрика, 2016. 240 с.
6. Ялом И, Лесц М. Групповая психотерапия. Питер, 2018. 624 с.

7. Эльконин Д. Б. *Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений*. Москва. 2007. 384 с.
8. Dekker V. et al. *Social skills group training in children with autism spectrum disorder: a randomized controlled trial // European child & adolescent psychiatry*. – 2019. V. 28. №. 3. P. 415-424.
9. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5)*. Washington; London: American Psychiatric Association, 2013. P. 223-267.
10. Hénault I. *Asperger's syndrome and sexuality: from adolescence through adulthood*. London and Philadelphia, 2006. 208 p.
11. Olsson N. C. et al. *Social skills training for children and adolescents with autism spectrum disorder: a randomized controlled trial // Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 2017. V. 56. №. 7. P. 585-592.
12. Reichow B., Steiner A. M., Volkmar F. *Social skills groups for people aged 6 to 21 with autism spectrum disorders (ASD) // Campbell Systematic Reviews*. 2012. V. 8. №. 1. P. 1-76.
13. Reichow, B., & Volkmar, F. R. *Social skills interventions for individuals with autism: Evaluation for evidence-based practices within a best evidence synthesis framework // Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2010. V. 40(2), P. 149-166.
14. Rutter M., et al. *Social Communication Questionnaire*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services, 2003. 70p.
15. Seltzer M. M., Shattuck, P., Abbeduto, L., & Greenberg, J. S. *Trajectory of development in adolescents and adults with autism // Mental retardation and developmental disabilities research reviews*. 2004. Vol. 10(4). Pp. 234-247.
16. Stokes, M. A., & Kaur, A. *High-functioning autism and sexuality: A parental perspective // Autism* 2005. V. 9(3), P. 266-289.
17. Vaisvaser S. *Moving Along and Beyond the Spectrum: Creative Group Therapy for Children With Autism // Frontiers in Psychology*, 2019. Vol. 10:417. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00417
18. Wolstencroft J. et al. *A systematic review of group social skills interventions, and meta-analysis of outcomes, for children with high functioning ASD // Journal of autism and developmental disorders*. 2018. V. 48. №. 7. P. 2293-2307.

TRANSLITERATION OF REFERENCES:

1. Burlachuk L.F., Dubovyk M.A. *Typolohyya proyavlenyy seksual'nosty podrostkov s rasstroystvamy autystycheskoho spektra // Penzenskyy psikhologicheskyy vestnyk*. 2017. #2(9). S.110-125. doi: 10.17689/psy-2017.2.10
2. *Karmannoe rukovodstvo k MKB-10. Klassyfykatsyya psykhycheskykh y povedencheskykh rasstroystv s hlossaryem y yssledovatel'skymy dyahnostycheskymy kryteryyamy / Sost. Dzh. Э. Kuper; Pod red. Dzh. Э. Kuper; Per. s anhl. D. Poltavtsa. Kyev: Sfera, 2000. S. 408-449.*
3. Коэн Ш. *Kak zhyt' s autyzmom*. Moskva: Ynstytut Obshchehumanytarnykh Yssledovanyy. 2008. 204 s.
4. Skrypnyk T. V. *Sensorna intehratsiya yak pidgruntya tsilisnoho rozvytku ditey z autyzmom // Osoblyva dytyna: navchannya i vykhovannya*. 2017. # 80 (4). s. 24-31.

5. Yak Э., Paula A., Shyrly S. *Stroyim mostyky s pomoshch'yu sensornoy yntehratsyy. Terapyya detey s autyzmom y druhymu pervozyvnyumu rasstroystvamy razvoytuya.* Belaya Tserkov': Belotserkovskaya knyzhnaya fabryka, 2016. 240 s.
6. Yalom Y, Lests M. *Hrupповaya psykhoterapyya.* Pyter, 2018. 624 s.
7. Эл'конь D. B. *Det'skaya psykholohyya: ucheb. posobyе dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenyu.* Moskva. 2007. 384 s.
8. Dekker V. et al. *Social skills group training in children with autism spectrum disorder: a randomized controlled trial //European child & adolescent psychiatry.* – 2019. V. 28. #. 3. P. 415-424.
9. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5).* Washington; London: American Psychiatric Association, 2013. P. 223-267.
10. Hénault I. *Asperger's syndrome and sexuality: from adolescence through adulthood.* London and Philadelphia, 2006. 208 p.
11. Olsson N. C. et al. *Social skills training for children and adolescents with autism spectrum disorder: a randomized controlled trial //Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry.* 2017. V. 56. #. 7. P. 585-592.
12. Reichow B., Steiner A. M., Volkmar F. *Social skills groups for people aged 6 to 21 with autism spectrum disorders (ASD) // Campbell Systematic Reviews.* 2012. V. 8. #. 1. P. 1-76.
13. Reichow, B., & Volkmar, F. R. *Social skills interventions for individuals with autism: Evaluation for evidence-based practices within a best evidence synthesis framework // Journal of Autism and Developmental Disorders.* 2010. V. 40(2), P. 149-166.
14. Rutter M., et al. *Social Communication Questionnaire.* Los Angeles, CA: Western Psychological Services, 2003. 70p.
15. Seltzer M. M., Shattuck, P., Abbeduto, L., & Greenberg, J. S. *Trajectory of development in adolescents and adults with autism // Mental retardation and developmental disabilities research reviews.* 2004. Vol. 10(4). Pp. 234-247.
16. Stokes, M. A., & Kaur, A. *High-functioning autism and sexuality: A parental perspective // Autism* 2005. V. 9(3), P. 266-289.
17. Vaisvaser S. *Moving Along and Beyond the Spectrum: Creative Group Therapy for Children With Autism // Frontiers in Psychology,* 2019. Vol. 10:417. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00417
18. Wolstencroft J. et al. *A systematic review of group social skills interventions, and meta-analysis of outcomes, for children with high functioning ASD //Journal of autism and developmental disorders.* 2018. V. 48. #. 7. P. 2293-2307.

DEVELOPMENT OF SOCIAL SKILLS IN ADOLESCENTS WITH ASD: FACTORS OF EFFECTIVENESS OF GROUP INTERVENTIONS

MAKSYMCHUK Mariia,

PhD in Psychology, Senior Lecturer of the Department of Special and Inclusive Education of Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine
E-mail: m.maksymchuk@kubg.edu.ua

ЗМІСТ

Розділ 1.

Г.І. ЧЕЛПАНОВ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ЯК САМОСТІЙНОЇ НАУКИ	9
МАНОХА І.П., ВСТУПНЕ СЛОВО.	
Г.І. Челпанов: Як і яку психологію слід викладати у школі?	10
ЧЕЛПАНОВ Г.И., Психология и школа (фрагменты)	13

Розділ 2.

ПСИХОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	118
ВЯТОХА І.Ю., Психічне звукове середовище людини: теоретичний аналіз явища	119
GURA O., GURA T., The study of practical psychologists' professional thinking: the authors' integrative and thinking-activity approach	130
ЕНДЕБЕРЯ І.В., Вивчення впливу психологічних чинників на організацію самостійної роботи студентів	142
ІСАЄВА О.С., ХМІЛЯР І.Р., Емоційний інтелект медсестри в контексті реформування медичної освіти.....	151
ЛОПУГА Г.В., МИХАЙЛЕНКО Ю.М., РЕШЕТИЛОВА В.М., Порівняльна характеристика окремих функціональних та психофізіологічних показників студентів-спортсменів і осіб, які не займаються спортом	162
МАКСИМЧУК М.О., Розвиток навиків соціальної взаємодії у підлітків з РАС: чинники ефективності групових інтервенцій	171
МАТОХНЮК Л.О., ШПОРТУН О.М., Емпіричне дослідження міжособистісної сумісності шлюбної пари.....	180
ОЛЕКСІН Ю.П., КОЧУБЕЙ А.В., ЯКУБОВСЬКА С.С., Психолого-педагогічний супровід студентів в умовах карантину	200
РУДЕНКО Н.М., Особливості формування мовленнєвої активності у дітей з розладами аутистичного спектру.....	207
ХАВУЛА Р.М., Психологічний аналіз стратегічних життєвих рішень старшокласників	215